

Gál Sándor

Visszalapozás II. A „Nagyszombati Csata”

(Történelmi hibaigazítás)

Nicolini Sándor, öreg vadászbarátomnak, a „Nagyszombati Csata” okozójának, túlélőjének és megörökítőjének az emlékére

Nicolini Sándorral már „kassaiként” ismerkedtem meg, amikor – tizenöt év kihagyás után – újra volt hol vadásznom. Sándor bácsi pedig, nem tudom milyen úton-módon, Nagyszombatból került Kassára. Lévén nagyszombati, „három nyelvű ember”, a múlt század negyvenes éveinek az elején ő írta meg az első szlovák nyelvű vadászkönyvet, *Zelená krv (Zöld vér)* címmel.

Tőle magától tudom, hogy másodikos gimnazista volt, amikor az egyik barátjával elindult gyalog egyenesen Afrikába, természetesen vadászni. Az volt a tervük, hogy Fiumében beállnak hajófürtőnek, aztán Afrikában majd megélnék a vadászból... De a tervezett kalandból nem lett semmi. Ugyanis Sándor bácsi barátja megbetegedett, s az első vonattal hazautaztak Nagyszombatba. Természetesen Sándor bácsit apja nem dicsérte meg. Ám amikor a fiatalember bejelentette, hogy csak akkor folytatja tanulmányait, ha az apja kiváltja számára a vadászjegyet, engedett a kérésnek. Akkor tizenhat éves volt. Tanult, s közben vadászott. De Afrikába soha nem jutott el. Egyebek mellett láthattam vadászéletének egyik – soha utol nem érhető – trófeáját, a harmincezedik kipreparált fogolymadarat... Ezt követően többé nem emelt puskát erre, a „szent madárra”.

Ám lövőtudományát itt a hími tavon vadkacsavadászatok idején néhányszor megcsodálhattam.

...A későbbiekben Sándor bácsi azzal becsült meg, hogy vadászatairól készült emlékiratainak két kötetével megajándékozott. Civil életének fontosnak ítélt eseményeinek gépiratos kötetét úgyszintén megkaptam tőle – *Szilánkok* a címe –, s ennek zárórésze tartalmazza a „nagyszombati csata” igaz történetét.

S mert lírai alkatú ember volt, verseket is írt, így *Költemények* című kötetét is – gépirat ez is – itt őrzöm a többiekkel együtt.

Nos, az előbb említett kötet *Történelem* című utolsó oldalain „zajlik” az a nagy csata, amely bekerült a hadtörténetbe.

A Nagyszombat városának hétszáz éves jubileumára kiadott emlékkönyv 468. oldalán ez olvasható: „Nem messze Selpictől egy kis magaslaton fekszik Bohdanovce. Nem

messze ettől a falutól 1918. november 20–21-én támadások és ellentámadások változtak a csehszlovák és a magyar csapatoknak Trnava városáért vívott harcában.”

Nos, ebből az egészből egyetlen szó sem igaz!!!

„Minthogy szűkebb hazámról van szó – írja emlékiratában Nicolini Sándor – megírom pontosan, nevek említésével is, ezt a majdnem tragédiába fült esetet, mivel a *támadásban és az ellentámadásban személyesen vettem részt.*”

Amikor a háborúból hazaért – írja – „számba vettem a hazaérkezetteket, azok közül is a vadászokat. Az ó-temető melletti kocsmá tulajdonosa – folytatja – Simoncsics, kissé elhízott nyúlvasász volt. A városi határ egy részét, meg a Nemecsanka nevű birtok vadászati jogát bérelte. (...) Rövid fontolgatás után betértem Simoncsics apró vendéglőjébe ... s nyélbe ütöttük első vadászatunk tervét. Ő nem megy, mi menjünk, ha merünk. A zsákmányból meg nagy vadászvacsorát rendezünk.

Délután azonban tengerészruhába öltöztetett budapesti katonák szállták meg a várost. Az egyik csapatnak Fiala nevű százados volt a parancsnoka, a másik különítménynek Heltei főhadnagy volt a vezére. Furcsa katonák voltak ezek. Mind-egyik őrmesteri rangot viselt, s napi húsz korona zsoldot kapott.

És kihirdették a statáriumot. Ennek ellenére a kettészedett sörétes puskával elindult a találka színhelyére. Végül összejöttek mind a heten.

„A három Lettler testvér, Kravarik Sándor meg én voltunk puskások. A két hajtó egyike Gajarsky, Kravarik unokatestvére volt. Én meg – folytatja – városunk nevezetességének, a Monarchia egyedüli katonai elmeegógyintézetének egyik bejáró betegét, Balog szakaszvezetőt vettem rá a kalandos vállalkozásra.

Miután kiértek a területre, belefogtak a vadászatba. De kevés volt a nyúl, azok is lőtávolon kívül keltek fel. „Az eredmény igen gyenge volt – állapítja meg a szerző –, amikor a szuchai határ felől széles rajban megindultunk Nemecsanka major irányába. Alig haladtunk valamennyire, amikor gépfegyver jól ismert hangja nyomán, sívító golyózápör elől, vezénylés nélkül is egyszerre vágódtunk hasra. (...) elhatároztuk, hogy ártalmatlanná tesszük a gépfegyvert, már csak közérdekből is. Azonban az országút kaptatóján... éppen akkor tünedeztek el a sötétruhás matrózok. És vadásztak tovább.

Ekkor azonban páncélvonat robogott el közelünkben. Legénysége cél nélkül, vadul lövöldözött... Rá aztán egy tüzérüteg ágyú dördültek el, s lőtték Bohdanovce község határát. Hosszú tehervonat állt meg a nyílt vasúti pályán, s ontotta magából a sok tengerészt. Lehetek vagy ötszázan. Vadásztunk tovább, míg az országúton haladó háromtagú előőrs lövései ismét a földre kényszerítettek bennünket. Akkor aztán fehér zsebkendőm lebegtetése segítségével összejöttek.

S jött lóháton a parancsnok, akit Sanyi bácsi csakhamar felismert. Amikor megállt, haptákba vágta magát, és jelentett: „Negyedik honvéd táborigyűszred. Első üteg. Kunos főhadnagy, ütegparancsnok, Bucsac, páncélautók.”

„A páncélautók említésére – írja a szerző – megenyhült a tekintete. Bucsacnál 1914-ben ütegenek sikerült egy mozgó ellenséges páncélautót kilőni. Az út pontosan volt belőve” – teszi hozzá szerényen Sanyi bácsi –, csak idejében kellett az ágyúkat elsütöni. Ott őt ünnepelték.

Kunos főhadnagy gondolt egyet, s a vadászokat is besorolta a rajvonalba, s megindult a „támadás.”

Mert bizonyítani akarok, kissé eltérek, mondja Sándor bácsi: Kunos Ollé tüzérszázados az itt megörökített „haditény” idején szabadcsapatával, mely egy tüzérszázadból állt, a zavarai határban fekvő Prílohy nevű nagy majorban tanyázott. Az „ellentámadást” ő vezette. Ekkor egy nyúl ugrott fel a rajvonal előtt, s mikor elért, lelőttem.

Erre a rajvonal lövöldözésbe kezdett. „Tüzet szüntess” – ordítottam. Bajom nem történt. Bajtársaim összevesztek a nyúlon.

Aztán ismét elfoglaltuk Nemecska majort. Néhány asszonyon kívül nem volt ott senki. Csak a két szalmakazal égett le pár perc alatt. Esteledett. A tengerészkatona hada elszéledt a közeli falvakban, mi meg a sötét éj leple alatt igyekeztünk hazakerülni.

A Kis-Kárpátokon innen akkor nem volt ezen kívül semmilyen más haderő.

„A Káptalan utcában az egyik kapualjból Martisovics, a járási hivatal irodatisztje pisszentett rám” – emlékszik Sándor bácsi, s közölte, hogy meneküljek, mert Fiala városparancsnok, a statáriumra hivatkozva, golyó általi halálra ítélte a vadászat valamennyi résztvevőjét. Ennyi ijesztésnek elég is volt. Napokig bujkáltunk. De árulónk nem akadt. Aztán – fejezi be Nicolini Sándor a különös kalandot – francia tábornok érkezett a városba.

Ez, ennyi a „Nagyszombati csata” hiteles története.

A csatában mindössze hat nyúl vesztette az életét...

A magyar írók II. világtalálkozója, Keszthely, 1996.

A Magyar Írók Első Világtalálkozóját egy évvel korábban Keszthelyen tartották. Jelen voltam ezen a találkozón is, ahova akkor Egerből, az Anyanyelvi Konferenciáról utaztam többed magammal. Ezen a találkozón jelen volt Göncz Árpád is, s ahogy mondta „íróként jöttem, nem köztársasági elnökként.”

Egy évvel később ugyanitt került sor a második találkozóra, amelynek szervezésében az Anyanyelvi Konferencia társelnökeként vettem részt, s felkérésre irodalmunk aktuális gondjairól tartottam egy – akkor általam fontosnak vélt – rövid összefoglalót. Ma, a húsz évvel ezelőtti felvetéseim és aggodalmaim nem csak beigazolódtak, de meg is sokszorozódtak, s nem csak irodalmi vonatkozásban.

Ebből következik, hogy ez a mostani „visszalapozás” nem csak a jelen irodalmi vonulatait, de a megnövekedett globális veszedelmeket is jelzi. Azt a „győzelmes kudarcot”, amelynek pusztító „eseményeit” szinte naponta látjuk és elszenvedjük...Alább következzenek mindaz, amit húsz évvel ezelőtt leírtam, s felolvastam a Magyar Írók II. Világtalálkozóján Keszthelyen a Festetics kastélyban:

„Most, hogy megnyertük az emberi történelem legnagyobb háborúját, itt volna az ideje – ha volna időnk, de nincs! –, hogy megálljunk, és körültekintsünk e mindenségnyi csatatéren. Nem egyéb okból, csupán csak azért, hogy amúgy márdártávlattól lássuk az utóbbi pár millió év küzdelmeinek végeredményét. Ez a kimondva tudott, ám a valóságban felfoghatatlan időzőna jelenti fajtánk e földi jelenlétét, s benne azt a küzdelmet, amelyet mondjuk a homo primigenius indított el a természet és – öntudatlanul ugyan – önmaga ellen.

Ez a küzdelem mostanra lezárult.

Diadalunk jelképei és realitásai láthatók és kimutathatók a tengereken, az óceánok mélységeiben, a szárazföldön s az égi magasságok végtelenségében is. Glóbuszunk egy részét beton és aszfalt borítja, milliós városok betondzsungeleiben élnek az egykori barlanglakó hordák ivadékai, s számukra – számunkra – lényegtelen kérdéssé zsugorodott, hogy algásodnak-e az óceánok, hogy a kiirtott esőerdők helyét sivatag váltja fel, hogy a természet által az élet védelmére fölénk borított ózon-ernyő szitává likacsosodik, hogy lassan nem lesz a természetben iható víz, hogy mérgezett a termőföld, hogy állat- és növényfajok tömegei pusztulnak ki szemünk láttára...

Kérdezhetnétek, mi célom volt ezzel az apokaliptikus bevezetéssel? Semmi egyéb, csupán az, hogy ez az iszonyatosan nagy sikernek mondható győzelem az emberiség utolsó s egyben legnagyobb kudarca! Mégpedig azért, mert túl-civilizált – túl-emberiesült – mivoltunkban megfedkezünk arról az apróságról, hogy mi is a természet részei vagyunk. Legyőztük a természetet, s vele a mi földi létünk is lassan lezárul, ha a pusztítás üteme nem változik. A hátralék két-háromszáz év lehet, bár én rövidebb időszületet érzékelek. De egy-két Csernobil sokat gyorsíthat e végső önfelszámolásban...

Ha az értelmünk és a tudomány mai eredményei ezt jelzik, akkor miként gondolkodhatunk az olyan, ma fontosnak vélt emberi tevékenységen, mint például az irodalom, az írás? Továbbá, mindennek milyen szerep juthat e globális csőd előestéjén?!

Merthogy itt már nem holmi népi-urbánus vita a tét, még csak nem is egy-egy nemzet vagy nemzeti kultúra fennmaradása vagy milyensége, hanem a teljes létezés. Az ember e földi biológiai léte!

Ehhez mérten az olyan apróságok, hogy irodalmunkban milyen irányok, milyen kánonok a mértékadók, mi az, amit akarnoki buzgalommal illik követni – ma már elhanyagolható pitiségek. De még a többi, ma nagyon komolynak vett elméleti felvétel is a perifériára sodródott. És még csak az újfajta „irodalom felett irodalom” sem

zavarhatja meg a biológiai leépülést, bár abban már nincs se cselekmény, se gondolat, se forma, csupán a szürke semleges szöveg. Kizárólagosan és magas esztétikai szinten! És se nyelv, se közösség nem számít, csupán az író-übermeschek ragyogása.

Persze, nem az az igazi gond, hogy mindez van, s így van, ahogy éljük, elviseljük, vagy elviseltetik velünk, hanem az a gond, hogy az egész egy nagy család, amely arra szolgál, hogy a valóság, az emberi lét kilátástalansága elé átláthatatlan firhangot rángatnak.

Mi hát a teendő e nagy és végleges liszenkói győzelem megélte után? Be kell vallanom, méghozzá illő őszinteséggel, hogy semmi használható ötletem sincsen. Legfeljebb azt mondhatom, hogy, lévén immár örökös kisebbségben – soha semmilyen győzelem ízét nem ízlelhettem meg, s módom ezután se lesz rá. Tudom, megtanultam, a kudarcokat, a pusztulást, ama nagyot és végsőt is. Így, ha valami használható gondolat mégis előbukkan, akkor az nem lesz több, és nem lesz más, mint ennek az egésznek a méltó elviselése és írásba foglalása. Hátha mégis lesz, aki valahol, valamikor még hasznát veheti.

Mert az írás és az irodalom a megmaradás egyetlen reménye.

Egy avantgarde változat

Az elmúlt század hatvanas éveinek közepén Magyarországon volt egy nagyszabású, nemzetközi költőtalálkozó, amelyet Illyés Gyula nyitott meg, felsorolván mindazokat a magyar és egyetemes kérdéseket, amelyekről úgy vélte, hogy a korabeli költészet aktuális gondjaira-bajaira, nemkülönben gyakorlatára elkészíthető valamilyen használható és közösen vállalható válasz.

Illyés Gyula annak idején egyebek mellett ezt írta le: „Az egész modern költészet alaptalaja, amelyből az egész kinő, egy fogalommal körülhatárolható: *kétségbeesés*.”

Amit Illyés a korabeli költészet alapgondjának megjelölt, az lényegében egy sokkal nagyobb világpolitikai helyzetből fakadt vagy származott: a hidegháború jeges klímájában tántorgott az egész világ. Alig volt túl az emberiség a Karib-tengeri válságon, a berlini fal felépítésén és a harmadik – nukleáris – világháború lehetőségén...

És ebbe a „lehetőségbe” bele volt kódolva az én személyes sorsom is!

Tényleges katona voltam – három T-34-es harckocsi parancsnoka, s huszonhét hónapot töltöttem az akkor csehszlovák–nyugatnémet határon. Főladatom volt – több ezer társammal együtt – az „első csapást” fölfogni... A seregbéli tervek szerint húsz percig kellett tartani a „vonalat”, ugyanis ennyi idő kellett a fő erők felvonulásához...

Mielőtt elfoglaltuk volna harcállásunkat a cseh határ mentén kiépített erődrendszerek egyikében, tetőtől talpig vadonatúj felszerelést vételeztünk. Alsóneműt, felső

ruhákat, amely fölé a harcokszíók szurokfekete „kezeslábas” került. Ez a második világháborúból származó gyakorlatból fakadt, ugyanis egy találat esetén ha valaki a személyzetből életben maradt, így könnyebben kijutott, mondjuk az égő páncélosból... Mert megtörtént – magam is láttam ilyet 1944 telén –, hogy azért égett meg feltehetően egy katona, mert ruhája beakadt valamibe, s megakadályozta a tankból való kijutást... Annak idején a magam számára azt a következtetést vontam le mindebből, hogy a parádés új ünnepi mundér arra kellett, hogy az első vonalban „szép halottak legyünk.” S bizony ma már ezt komolyan állítani is merem, hiszen nem csak a veszteségeket tervezték előre, de a „veszteség” látványa sem volt mellékes...

Amikor mindez megtörtént – mármint a harcállások elfoglalása –, elég nagy volt Sumava térségében a zűrzavar annak ellenére, hogy korábban – több, mint két éven át – folyamatosan gyakoroltuk a lőállásokba való kijutást, a rádió és egyéb kapcsolatok létesítését, bemérve a fő- és melléklőszekektorokat.

...Szóval sok mindent össze kellett hangolni, hogy képesekké váljunk a békehábor megvédésére. Ebből származott a sok zavar, félreértés s a különféle veszteségek is.

Háborús állapotok között a felderítő egység léte, helyzete folyamatos bizonytalanságban telik, mindaddig, amíg egyféle rend létre nem jön...

Azt hiszem, erről az állapotról szól az Illyés által megfogalmazott kétségbeesés.

Persze, ez feltételezés csupán, mert lehet számos egyéb indok, amelyeket ma már felesleges lenne firtatni.

Az első vonalba való kivonulás nem csupán a „szép halottak” vízióját vetítette elem. Azokban az időkben már összegyűlt legalább ötven-hatvan versem, s azokból több meg is jelent a pozsonyi magyar lapokban. Ezeket a „késznek” gondolt verseket pedig bemásoltam egy füzetbe, s az volt az elképzelésem, hogy mire vissza kerülök Pozsonyba, ez lehet majd az első verseskötetem alapmatériája.

Csak hogy ez a füzet szőrén-szálán eltűnt!

Próbáltam a nyomára bukkanni, de semmire se jutottam...

Ott voltam az „első vonalban”, a valós és az elképzelt avantgarde tűzvonalában, ahol elszenvedtem egy nem várt vereséget: **elveszett az első verseskötetem kézírata**.

Az „áttörési kísérlet”, az új poétikai irány földerítése és érvényre juttatása.

Ültem a T-34-es parancsnoki ülésében, várva a tűzparancsot, s közben azon töprengtem, hogy milyen lehet a találat pillanata, a robbanás, s hogy milyen esélyem lehet a túlélésre...?

Aztán 1964-ben megjelent az *ARC NÉLKÜLI SZOBROK* című verseskötetem.

Így lett a második az első.

Ha jól számolom, mindez bő ötven esztendővel ezelőtt történt... Azért is írtam le, hogy annyi évtized után valami megmaradjon belőle, emlékeztetőül...

Az 1944-es karácsonyunk

András napján, karácsony előtt, egy repeszdarab leszakította a bal csizmám sarkát, amikor a németek Dunamocsról délután szokásuk szerint lőtték az oroszok Búcsón lévő állásait. A „baleset”, lévén nagyon havas tél, szobafogságra kényszerített. Ez, ugye, egy abszurd novella kezdete is lehetne. De nem az. Megtörtént! Azonban Persei sógor, lévén lelkiismeretes és egyben kiváló suszter, a csizmát rendbe hozta, így Csekes Janival, Jacsóval és Bernát Bélával, Betával ismét részt vehettem a mi saját háborúnkban.

Eleddigi kalandozásaink a Fődásás, a Sikándria – itt laktunk – Iskolautca, Kis utca s részben a Faluvég tereire korlátozódtak. Az Öregsor, a Főszeg felé eddig nem volt bátorságunk elmerészkedni. Valahogy a falunak ezek a részei nem úgy tartoztak hozzánk, mint a többiek. Itt laktak a „jógazdák”, a módosabb parasztok...

A jelen lévő háború azonban ezt az elkülönülést közös nyomorúsággá változtatva. A fél falu romokban hevert – a mi házunk is találatot kapott, s volt, hogy a pincében töltöttük az éjszakákat... Egyszer egy találat után égni kezdtek a dunyhák, de apámnak sikerült eloltani a tüzet, így csak a szemöldököm meg a hajam égett meg egy kicsit... Bizony akkor közel voltunk a halálhoz... Szóval a karácsonyt megelőző napokat az emberiségnek ezek a nagyon elromlott történései jelentették...

Mi pedig Jacsóval és Betával az egyik ilyen közönséges és nagyon havas délutánon nekivágtunk a Libalegelő asztalsík térségeit megszemlélni. A Nagy tó vizét elvezető patak hídján túl a köves út ketté vált, balra Karva felé, egyenest pedig Dunamocs irányába. Mindkét út mentén sudaras jegenyék sorakoztak katonás rendben, csupasz ágaik között – ezt mindig így hittem – lakott a szél, esténként onnan indult felkavarni az éjszakai havakat... A tágas legelőkön – amelyek lenyúltak a Dunáig – és a legelők felett varjúcsapatok röpködtek, olyan békét varázsolva a karácsonyi táj egére, amelyet csak a mesék békéje és csendje sugározhat. S ahogy ezt a téli szépséget, varjúsereglést bámultuk, a moci út egyik örökzöld bokra mellett egy igaz, fölnyergelt lovat pillantottunk meg. Volt már néhány lovunk, egyik kehes, másik sebesült, de ilyen fölnyergelt paripáról még álmodni se mertünk. Jacsó a látványtól hirtelen dideregni kezdett, a gyakorlatias Beta pedig azonnal a ló bekerítését javasolta. A térdig érő hóban azonban a ló kézre kerítése elég körülményesnek bizonyult. Ahogy próbáltuk megközelíteni, elugrott, s kiügetett a síkra. Mi pedig utána. S ahogy ott a havas legelőn álmaink lovát üldöztük, a németek a Mocsolyákról – ott húzódott az „első vonal” – löni kezdtek. Mit tudhatták, hogy mi nem az ellenség vagyunk?! A becsapódó lövedékek nyomán felszakadt a fagyos föld, s a hóval elegy rögök szinte az égig repültek. A ló pedig – a mi lovunk! – visszaügetett a jegenyék takarásába, az örökzöld bokor mellé. Mi

pedig vártuk a hóban hasalva a támadás végét. De a németek kitartóan tüzeltek tovább, s az egyik akna közvetlenül a felnyergelt ló mellett robbant, s iszonyú ereje felszakította az állat testét. Belei, tüdeje, mája cafatokban repült az örökzöld bokorra, s mint valami soha nem látott karácsonyfadísz, átváltoztatta a bokrot a háború borzongató, véres karácsonyfájává...

A szétszakított testű ló pedig az árokba fordult, s négy patája az égre emelkedett... A robbanások után a varjak sokáig köröztek a magasban. Mi pedig lehetünk volna akár a három királyok is, de nem volt eligazító jel felettünk a magas egekben.

Azon a decemberi ünnepen sem karácsonyfa, sem ajándék nem jutott számunkra, mégis kitörölhetetlenül él bennem annak a karácsonynak az emléke.

Mert megszületett a gyermek!

Tudtam én már akkor valamit a „Kis-Jézuskáról” meg a karácsonyról, ami korábban annyiból állt, hogy egy borókabokor díszelgett az asztalon, anyám néhány almát akasztott rá meg ezüstporban megforgatott diókat. Ez az 1944-es karácsony még ennyit se adott... A folyamatos harcok közepette annak örülhettünk leginkább, hogy még élünk...

És ebben az apokalipszisben nagyapáméknál az „esőházban” egy orosz asszony – katona – gyermeket hozott a világra karácsony szent ünnepén. Miután megszülte gyermekét, újságpapírba csavarta, és a Gáspárek szérűjében a cséplőgép kezeke mellé tette. Czibor Janival találtuk meg a gyermeket, s amikor az újságpapírt kibontottuk, a csontkeményre fagyott, háborús kicsi Jézuska nagyot koppant az ugyancsak keményre fagyott havon. Teste lilásvörös volt, megfagyott szeme pedig mint az ég tiszta kéksége... Soóky nagyapám kertjébe temettük el, kicsi gödörbe, hogy kevéske fagyott röggel éppen csak be tudtuk takarni. Aztán meg havat lapátoltunk sírja fölé, ahogy azt a katonáktól láttuk a templomkertben a délelőtti temetések idején. És se fejfá se kereszt, se név, se születési dátum.

Megszületett és meghalt 1944. karácsony első ünnepén.

A repülés szerelmese

Vannak találkozások, amelyeknek az emléke-élménye az időben nem halványul el. Ilyen találkozás élménye és emléke él bennem több is, de egy kiváltképpen emlékezetes a számomra. Valamikor a hatvanas évek elején egy riportutam alkalmával Kéméndre vetődtem, s a falu végén egy fiatal szobrászra bukkantam, aki édesapjának kőfaragó műhelyét alakította át műteremmé. Ott s akkor Bartusz György két vasúti sínt alakított át szoborrá, s az összetekert sín párból lett az *Erők* című kompozíció. Az anyagnak ez az egymásba feszülő, egymást legyőzni nem tudó viadala valahogy – bizonyosan sok áttételen keresztül – ma is jelen van Bartusz György minden munkájában.

Mindezt az a tény idézte fel, hogy a közelmúltban újabb Bartusz-alkotással gyarapodott Kassa városa, s hogy Jakoby Gyula szobra mellett ez a második alkotása Feld Lajos grafikusművész emlékét örökíti meg. Természetesen örülök ennek a hírnek. Azonban gyorsan azt is ide kell írnom, hogy így nem teljes a kép. Mert hisz Bartusz György munkássága sokkal gazdagabb és sokkal színesebb, amit érdemes megismerni, hogy az egész életmű súlyát érezzük.

Ahogy már említettem, Bartusz György Kéméndről, a Garam mellől került Kassára. Azonban előtte tíz évet töltött Prágában, előbb az Iparművészeti Főiskolán, majd a Képzőművészeti Akadémián, ahol 1961-ben fejezte be tanulmányait. 1962-ben költözött Kassára. Az életrajzi adatok azonban aligha derítenek fényt a művész belső világára. Amikor a hatvanas években immár a kassai műtermében találkoztunk, az életrajzi adatokban nem rögzíthető kérdésekre szerettem volna választ kapni, annak a kiállításnak a kapcsán, amelyet a Kelet-szlovákiai Galéria termeiben láttam. Ha gyűjtőfogalomba akarnám sűríteni az akkori kiállítás anyagát, akkor az ez lehetne: az ember és a világűr. Az alkotások címei is erről tanúskodnak: „*Úrhajós feje*”, „*Start előtt*”, „*Hárman az úrben*” stb.

Mivel tudatomban a szobrászat klasszikus anyagai a kő, a fa, a bronz, és hogy ezek az anyagok az akkori kiállítás alkotásaiból hiányoztak. Ezeknek a szobroknak, domborműveknek az anyaga alumínium volt... Kérdésemre, hogy van-e ennek valami különös jelentősége, ezt a választ jegyezhettem le: „Az alumínium rideg fém. Arra, amit el akartam mondani, meg akartam fogalmazni, arra ez a rideg fém a legmegfelelőbb anyag.”

És azt is megtudtam akkor, hogy mindig pilóta akart lenni, és nem szobrász. A Garam mentén 1944–45-ben kemény harcok voltak, ahol megsebesült.. „Több szilánkot kaptam, még most is itt vannak bennem, bár eltokosodva... Mondtam, már hogy pilóta szerettem volna lenni, de sebesüléseim lehetetlenné tették számomra a repülést.

Közben, mert anyagilag nem álltak valami jól, apja befogott a kőfaragó műhelybe dolgozni, majd a prágai évek után itt folytatta a munkát, sokat kísérletezett, használt fát, fémet, követ, gipszet, ugyanakkor festett, s készített grafikákat is. De, tudomásom szerint az agyagot kedvelte a legjobban, mert „az agyagban benne van az ember lélegzetvétele.”

...Amikor az elmúlt század vége felé a „glasznoszty” és a „peresztrojka” hullámverése a mi tájainkon is némi lehetőséget kínált dolgaink megjelenítésére, a Csemadok járási elnökeként javasoltam megkísérelni Kazinczy Ferenc emlékét egy emléktáblával felidézni... Akkor az óváros polgármestere Süli János volt, mellettem pedig a Csemadok járási titkári tisztséget Kolár Péter töltötte be. Készítetünk egy beadványt a hivatalhoz, s nem kis örömeinkre az emléktábla felállítását jóváhagyták.

Ezeket az előzményeket azért kellett leírnom, mert a döntést követően azonnal felhívtam Bartusz Györgyöt, hogy készítené el az emléktáblát. A válasza ez volt: „Készítsd el a szöveget, megcsinálom!”

A kétnyelvű szöveget elkészítettem, s Bartusz György alkotása azóta is ott található Kassa Fő utcáján. Avatásakor Koncsol László mondott ünnepi beszédet, s az emléktáblát két elsőosztályos kisdíák leplezte le – gondolván a holnap ígéretére és lehetőségeire a Nagyságos Fejedelem Nyugvóföldjén...

Mivel volt a mi történelmünknek olyan korszaka is, amikor Kassa volt a magyar irodalom fővárosa, a nagy triumvirátus idején, amikor a *Magyar Múzeumot* itt szerkesztették, s már Batsányi mellett Kazinczynak is lett emléktáblája, hogy teljes legyen a kép, úgy éreztem, illő volna Baróti Szabó Dávid egykori munkahelyét is megjelölni... És én erre a munkára is Bartusz Györgyöt kértem fel, aki a korábbi feltételeket szabta meg számomra... És ez az emléktábla is elkészült. Számomra a Fő utca ettől vált csinosabbá, jobban szerettem arra járni...

Ezekben az években azonban Bartusz György már egy igazán nagy, eddigi munkásságának megkoronázását jelentő kompozíció dolgozott, amely a már épülő, majdani új Egyetemi Kórház előterét díszíti majd.

Annak idején láthattam Bartusz György műtermében ennek a csodálatos kompozíciónak az átváltozását az első megfogalmazástól a letisztult teljességig. Az embert megtartó glóbusztól a kettészelt égítést magmájából egy óriási lendülettel kiforduló embert, a megkövült magma sodrását felfogva, csontjaiban, izomkötegeiben a földi- és az űri erőket egyesítve – végső soron magát az alkotót és az alkotást –, a teremtő egészet rögzítve...

„Az alkotó ember ott kezdődik – fogalmazta meg az alkotással kapcsolatosan annak idején Bartusz György –, ahol képes nagyobb összefüggésekben látni azt a kort, amelyben él. Véleményem szerint korunk legnagyobb vívmánya az űrrepülés, s mindaz, ami ezzel összefügg. Elsősorban az etikai kérdésekre gondolok. Ezért foglalkoztat és izgat emberi szempontból. Tulajdonképpen egy kor kezdetét akarom megfogalmazni szoborban, domborműben. A kezdetet, amely a legnehezebb. S azt, amit kevesen vesznek észre, hogy az ember több ezer éves vágya válsul meg – kilép a föld vonzásköréből. S ennek az eseménynek mi kortárs szemtanúi vagyunk.”

S ennek a bronzba öntött teljessége ott áll a Kórház aulájának a bejárata mellett, ég és föld között, mezíten talpa alatt néhány fűszálal ringat a szél... Naponta százak és százak mennek el mellette, s fogalmuk sincs arról, hogy ezt az egyedülálló kompozíciót, Kassa legcsodálatosabb köztéri szobrát Bartusz György, a Magyar Művészeti Akadémia tagja alkotta...

Emlékek, tények, gondolatok

Egy váratlan levél Pozsonyból: Fügedi Elek fia, Matyi írt, aki matematikus, hogy olvassa a *Kitágult nap* című sorozatomat, s hogy tetszik neki, ám az már kevésbé, hogy pesszimizisták ezek a jegyzetek. Azonban nem ez az igazán érdekes benne számomra, hanem, hogy ugyan ki emlékszik ma már Fügedi Elek műfordítóra?! Aki – fia közlése szerint – több mint ezer, zömmel szlovák verset fordított magyarra, s azok a hazai magyar lapokban meg is jelentek. Én is, amikor a *Szabad Földműves* irodalmi és kulturális rovatát szerkesztettem, több fordítását is közöltem a lapban. Emlékezetem szerint szorgalmas ember volt és jó, megbízható műfordító. Az azonban elképesztő számomra, hogy ekkora fordítói életműből a Vojtech Mihalik kötetén meg egy antológiaiabeli közlésen kívül még egy vékonyka gyűjtemény se jelent meg tőle mindmostanáig. De meglehet, csak én nem tudok róla, hogy megjelent volna... Mindenesetre Fügedi Mátyás levele olyan emberek emlékét idézi fel bennem, akik a maguk idejében – hatvanas-hetvenes évek – jelen voltak irodalmunkban és közéletünkben. Például Kozics Ede ügyvéd, „Kozics bácsi”, aki ekszternistaként például a *Szabad Földműves* jogi tanácsadójaként dolgozott... Megjárta Kínát, rengeteg érdekes történetet tudott Pozsonyról is. (Egyik írásában Aich Péter is említette nevét egy fényképalbum kapcsán).

De még ettől is érdekesebb például Mártonvölgyi (Martincsek) László nyitrai ügyvéd, akire Fábry Zoltán a háború idején megőrzésre rábízta a *Palackposta* című kéziratát. Amit Mártonvölgyi László megőrzött, s neki köszönhető, hogy Fábrynak ez a műve túlélte a háborút, a jogfosztottságot. Mint ismeretes, Fábry közel százoldalas előszót – a leghosszabb előszót, amit valaha is olvastam – írt az első kiadáshoz... Mártonvölgyi annak idején rengeteg apró – 10-20 soros jegyzetet írt – az első köztársaság idejének irodalmi-közéleti eseményeiről, főleg a nyitraiak munkásságát dokumentálva, és ezekből lehetőségem szerint minden fontosnak tartottat közöltem a lapban. Igaz, rengeteg stilisztikai javítást kellett az írásokon elvégezni, mert Mártonvölgyi ügyvéd úr e jegyzeteket legalább 5-6 példányban egyenesen az írógéphez fogalmazta, és számos lapba elküldte. Ügyelnem kellett arra, hogy mikor melyik jegyzete hol látott napvilágot – a másodközlés elkerülése végett.

Azt hiszem, ezeknek az embereknek a munkásságát, amit nagyon fontosnak és hasznosnak vélek, illene fölleveníteni.

Fügedi, Kozics, Mártonvölgyi... Ahogy időnként bejöttek a szerkesztőségbe, s hozták magukkal és magukban a húszas és a harmincas évek emlékeit, tényeit, képeit, irodalmát – történelmünket!...

Lehetséges, hogy a mi nemzedékünk is ilyen gyorsan hull ki a következő nemzedék emlékezetéből, ahogy az övük kihullott?! S hogy a mi munkánk is szinte az övékével együtt válik zéró értékűvé egy-két évtized elteltével?

Lehetséges!